

- формування критичного мислення. – Х.: Вид. група “Основа”: “Тріада +”, 2008. – 96с.
3. Марченко О.Г. Формування критичного мислення школярів. – Х.: Видавнича група “Основа”: “Тріада +”, 2007. – 160с. – (Б-ка журн. “Управління школою”; Вип. 10(58)).
 4. Терно С. Методика розвитку критичного мислення: досвід експериментального дослідження // Історія в школах України. – 2007. – № 9-10. – С.3-11.
 5. Шарко В.Д. Сучасний урок: технологічний аспект / Посібник для вчителів і студентів. – К., 2006. – 220с.
 6. Intel® Навчання для майбутнього. – К.: Видавництво “Нора-прінт”, 2005.

Н.В.Долгая

ДІАГНОСТИКА ДУХОВНОЇ ВИХОВАНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

В статтє предлагается авторская методика диагностики уровня духовной воспитанности учащихся старших классов.

The diagnostic methods of senior pupils spiritual development are exposed in the article.

Перспективи розвитку людства на сучасному етапі можуть стати реальністю лише за умов звернення суспільства до духовних цінностей та реалізації системи формування духовних потреб підростаючого покоління.

Шляхи формування духовно розвинутої особистості, здатної активно освоювати і переробляти всі духовні цінності, накопичені людством, втілювати їх у конкретну діяльність, різноманітні і складні. Відомо, що духовні потреби кожної людини унікальні, тому її духовний розвиток носить індивідуальний характер. Цей факт зумовлює складність визначення загальних критеріїв, розроблення універсальних методів, які могли б використовуватися при формуванні духовності школярів.

Проблема духовного виховання молоді залишається актуальною в усі часи. Її торкалися філософи, психологи, педагоги різних епох та релігійних напрямів. Гостроту вирішення цього питання ми спостерігаємо й на фоні реформування освітніх процесів Української держави. На необхідності звернути увагу в бік духовної сфери школярів наголошують сьогодні І.Бех, К.Журба, І.Зязюн, В.Кудрявцева, І.Матюша, В.Москалець, Е.Помиткін та ін.

Водночас велика кількість аспектів даної проблеми залишається нерозв'язаною, в тому ж числі – діагностика рівня духовної вихованості учнів старших класів.

Перш ніж розглянути методику діагностування рівня духовної вихованості школярів, з'ясуємо основні положення, на яких вона базується.

В нашому дослідженні ми керуємося тим, що духовність – це якісна характеристика свідомості особистості, що відображається в потребах самоорієнтації та самовдосконалення людини, які мають творчий початок і спираються на загальнолюдські ідеали істини, добра й краси.

На основі аналізу наукової літератури та визначення сутності духовності, ми виділяємо такі її компоненти: емпіричний, інтелектуальний, вольовий, творчий та самоусвідомлюваний.

Перші три компоненти є традиційно прийнятими науковцями і, на нашу думку, не потребують детального розгляду. Що ж стосується наступних двох компонентів, вважаємо за необхідне обґрунтувати вибір саме таких складових структури духовності. Беручи до уваги факт безсумнівного взаємозв'язку духовного початку і творчості, відмітимо, що одним з найбільш значущих засобів повноцінного духовного життя особистості є саме творча діяльність. У деякому сенсі духовність і являє собою творчість, привнесена в кожну мить життя.

У той же час, творити власний життєвий шлях можливо лише за умови усвідомлення і прийняття не тільки культурної спадщини цивілізації, але й розуміння свого внутрішнього світу, власного "Я", що призводить до пошуку свого місця у світі, пошуку сенсу власного існування, пошуку відповідей на основні, вічні питання: "Хто я такий?", "Для чого я живу?", "Що я шукаю у відносинах з іншими людьми?", "Що являють собою ці інші люди?". Остаточних, однозначних і загальних відповідей на ці питання не існує, але постійний пошук таких відповідей і являє собою те, що називають духовністю. Духовність має на увазі творчість не тільки у вигляді створення нових ідей або здобутків, що мають об'єктивну значущість і цінність, але й творчість будівництва свого внутрішнього світу, що вимагає не менших творчих зусиль.

Отже, розглянемо детальніше характеристики визначених компонентів, їх критерії та показники у таблиці 1.

Таблиця 1

Структурні компоненти, критерії й показники духовності

Структурні компоненти	Критерії	Показники
Емпіричний	Емоційно-почуттєвий	Чутливість сприйняття об'єктів, явищ природного середовища та продуктів духовної культури людства; рівень розвитку емпатичних здібностей особистості
Інтелектуальний	Змістовий	Знання, уявлення, переконання особистості щодо духовності людини
Вольовий	Мотиваційно-поведінковий	Поведінка особистості; конкретні вчинки з урахуванням мотивів, якими керується особистість при виборі власних дій
Творчий	Творчий	Потреба в активній перетворювальній діяльності з внесенням елементів краси в усі сфери життя людини
Самоусвідомлюваний	Особистісний	Життєва позиція особистості; наявність морального ідеалу; усвідомлення особистого "Я" та прагнення до його вдосконалення; пошук власного призначення в житті і шляхів його досягнення

Інформацію щодо сформованості рівня духовної вихованості старшокласників доцільно одержувати з декількох джерел: в процесі масового опитування (тестування та анкетування), збору незалежних характеристик, оцінювання продуктів діяльності учнів, педагогічного спостереження за поведінкою учнів під час їх участі у рольових іграх та ін.

Основним елементом такої методики виступає анкетне опитування, яке включає в себе п'ять блоків. Дана структура зумовлена багатогранністю поняття духовності та спирається на необхідність виявити рівень сформованості кожного її критерію.

Крім питань закритого типу в опитувальні листи включені питання "відкритого" й "напіввідкритого" ранжованого ряду, в яких

респондентам надається змога зазначати додаткову інформацію, пов'язану з розумінням того чи іншого аспекту.

Перший блок опитування, що визначає рівень розвитку творчого критерію духовності старшокласників, містить у собі п'ять „закритих” запитань, відповіді на які висвітлюють ставлення старшокласників до творчої діяльності, зокрема до процесу творення власного життєвого шляху, та ступінь включення юнаків у цей процес.

1. Чи вважаєш ти себе людиною творчою?

- а) так;
- б) не впевнений, але друзі та рідні вважають, що так;
- в) намагаюсь нею бути;
- г) ні.

2. Коли переді мною постає завдання щось придумати, включитися в творчий процес, я:

- а) роблю це з задоволенням;
- б) завжди заручаюся підтримкою друзів (батьків, вчителів);
- в) берусь за справу, але з побоюванням;
- г) відмовляюсь від таких завдань, тому що боюсь не справитися.

3. Твоє ставлення до вислову “Людина – творець власного життя”:

- а) повністю погоджуюся;
- б) лише в тому випадку, коли є підтримка друзів, рідних, вчителів;
- в) життям керують вищі сили, але дещо й людина може змінити;
- г) життя проходить саме по собі, людина не в силах змінити його.

4. Чи уявляєш ти собі власне майбутнє, чи маєш життєві плани?

- а) так, я знаю ким стану в майбутньому і вже спланував своє життя;
- б) так, за допомогою батьків я визначився;
- в) я знаходжуся на стадії обмірковування життєвих планів;
- г) ні, я про це ще не думав.

5. Чи намагаєшся удосконалювати навколишній світ?

- а) так, я постійно щось вигадую, щоб покращити власне життя, навколишній світ (складаю вірші, пісні, малюю, майструю);
- б) так, коли мене про це просять;
- в) дуже рідко, тільки те, що мене не влаштовує й дратує;

г) ні, навколишній світ мене цілком влаштовує.

Питання другого блоку анкети мають за мету виявити погляди та переконання старшокласників стосовно вдосконалення власної особистості та визначити наявність (або відсутність) розуміння юнаками сенсу власного життя, тобто характеризують особистісний критерій духовності.

1. Наведи один чи кілька прикладів людей із історії людства чи з кола твоїх знайомих, на яких ти хотів би бути схожим.

2. Чи прагнеш ти наслідувати свій ідеал? Якщо так, то що ти робиш задля цього?

3. Твоя оцінка власного характеру:

а) я ним задоволений, покращувати його немає сенсу;

б) я постійно прагну покращити свій характер, вдосконалюю деякі риси, але в цілому задоволений ним;

в) я не задоволений своїм характером і постійно його вдосконалюю;

г) я не задоволений своїм характером, але змінюватись не бажаю.

4. Чи є у тебе план дій щодо удосконалення себе?

а) так;

б) ні.

5. Що саме ти хотів би в собі покращити? Обґрунтуй відповідь.

а) фізичний стан – _____

б) розумовий розвиток – _____

в) емоційний стан – _____

г) естетичний розвиток – _____

г) власна відповідь _____

6. Укажи власне ставлення до процесу самовдосконалення людини:

а) людина повинна розвиватися протягом всього життя;

б) коли людина отримала бажаний результат, можна припинити роботу над собою;

в) це не обов'язково, якщо людина задоволена собою;

г) це не є необхідністю.

7. Сформулюй коротко відповідь на питання:

– Яке твоє призначення в житті?

– У чому сенс життя людини?

Змістовий критерій духовності учнів визначається за допомогою третього блоку запитань, що має за мету виявити знання,

уявлення, переконання старшокласників стосовно поняття “духовність людини”.

1. Якими словами-синонімами можна охарактеризувати поняття “духовність”?

2. Твої уявлення про духовну людину: хто нею може бути?

а) Ісус Христос;

б) священник;

в) вчитель;

г) батьки;

г) власна відповідь _____

3. Яка людина приносить Всесвіту найбільше користі?

а) яка дбає про користь тільки для себе;

б) яка дбає про користь тільки своєї сім'ї;

в) яка дбає про користь тільки своєї Батьківщини;

г) яка дбає про користь людства в цілому;

д) яка дбає про користь для всіх живих істот.

4. Вкажи по порядку, яка характерна риса твого ідеалу духовної людини притаманна їй в першу чергу, у другу чергу, у третю чергу і т. д.?

любов до природи

дружелюбність

милосердя

доброта

чесність

рішучість

відвертість

комунікабельність

довірливість

повага до старших

бажання самовдосконалюватися

самостійність

відповідальність

працьовитість

релігійність

доброзичливість

справедливість

естетичний смак

терпимість

впевненість у собі

щедрість

дотепність

поступливість

діловитість

Емоційно-почуттєвий критерій духовності особистості виявляється не тільки в умінні усвідомлювати та контролювати власний емоційний стан, але й у розумінні емоцій та почуттів іншої людини. Ми вважаємо, що від рівня розвитку емпатичних здібностей особистості залежить її можливість чутливого сприйняття продуктів духовної творчості людства і, як наслідок цього, уміння емоційно реагувати на явища навколишньої дійсності.

Саме тому в четвертому блоці опитування стан сформованості емоційно-почуттєвого критерію духовності старшокласників ми

виявляли за допомогою методики діагностики рівня емпатичних здібностей В.Бойка [1].

З метою визначення рівня сформованості мотиваційно-поведінкового критерію духовності старшокласникам пропонуються завдання п'ятого блоку опитування.

1. Закінчи речення:

Якби я все міг, то я ... _____

Якби я знайшов скарб, то я б ... _____

2. Вкажи по порядку, яку умову щасливого життя ти обереш в першу чергу, у другу чергу, у третю і т. д.:

матеріальне благополуччя;

наявність вірних друзів;

наявність престижної професії;

можливість займатися улюбленою справою;

сімейне благополуччя;

чисте сумління;

любов ближніх.

Запропоноване анкетне опитування пройшло апробацію у багатьох школах України та довело свою результативність під час виявлення рівня духовної вихованості учнів старших класів.

У той же час подана методика діагностування духовної вихованості старшокласників не розглядається як усталена. Вона може варіюватися в залежності від мети, завдань й умов дослідження та особистих поглядів дослідника на проблему.

Література

1. Якубовська О.М. Основи дидактичної емоційної взаємодії: Навчально-методичний посібник по спецкурсу / О.М.Якубовська, І.М.Гапійчук. – Вінниця: Велес, 2001. – 108с.

І.І.Киричок

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЕМПАТІЇ ЯК УМОВИ РОЗВИВАЛЬНОГО ВПЛИВУ

Стаття актуалізує проблему емпатії як розвиваючого способу взаємодії в міжличностних отношениях учителя и учащихся, аналізує готовність майбутніх учителів до використання емпатійного впливу на школярів. Большее внимание уделено социально-психологическому тренингу развитию эмпатийности как условию профессиональной пригодности педагога.

The author considers the problem of empathy as a developmental means of interaction in the interpersonal relations between the teacher and pupils, analyzes the readiness of future teacher to the use of empathy influence on the school-children. Attention is paid to the social-psychological training of the development of empathy as a condition of the teacher's professional suitability.

Постановка проблеми “Суб’єкт-суб’єктна парадигма освіти” вимагає сьогодні від педагога гуманістичної установки, проникнення вчителя у світ переживань та почуттів дитини, готовності приймати співрозмовника, взаємодіяти з ним. Це можливо за умови розвитку емпатійності, яка визнається вченими як одна з центральних якостей особистісно орієнтованого вчителя [7, с.115].

Проблемами професійної установки на емпатійні способи взаємодії займалися: Н.Амінов, Р.Астаханов, М.Барна, Т.Волошина, Ч.Лопсін, Т.Мінько, Р.Мей, А.Меграбян, К.Роджерс, М.Удовенко, Н.Янковська, М.Юсупов, та ін. Психологами розроблені методи емпатійного слухання (К.Роджерс), створені спеціальні програми навчання навичок емпатії психотерапевтів, вчителів (А.Голдстейн, Т.Гордон), програми соціально-психологічного тренінгу емпатії для молодших школярів та підлітків (М.Удовенко), тренінгова програма для практичних психологів (М.Барна). Однак їх аналіз показує, що питання готовності майбутніх вчителів до використання емпатії як умови розвивального впливу вивчено ще недостатньо.

Метою нашого дослідження є виявлення рівня готовності майбутніх вчителів до використання емпатії як важливої умови розвивального впливу в міжособистісних стосунках з учнями. Робота педагога не буде ефективною без наявності сформованого вміння розуміти внутрішній світ іншої людини, відгукуватися на її глибинні переживання, без здатності проникнутися її труднощами, особистісними проблемами.

Вивчення специфіки емпатії у педагогічному впливі стикається з необхідністю дослідження стану готовності педагога до певного способу дії. На основі аналізу зарубіжних і вітчизняних концепцій установки можна виділити окремий вид – професійна установка як форма вияву психологічних установок у професійній діяльності, які тлумачаться як прагнення оволодіти професією (А.Маркова), готовність суб’єкта до виконання обов’язків, норм, вимог, визначеної ролі (К.Левітан). Розуміння професійної установки вчителя дозволяє говорити про педагогічну установку як вид професійної, яка являє собою особистісне утворення і виявляється в

умовах реалій повсякденного життя, пов'язана з минулим досвідом суб'єкта особистості.

Педагогічна практика доводить, що емпатія як особистісна установка в діяльності вчителя виявляється недостатньою на всіх етапах навчально-виховного процесу. Професійна установка вчителя на емпатію у взаємодії з учнями (на співробітництво, на сприйняття настроїв учнів, реакція самого вчителя на ці настрої) обумовлюється готовністю вчителя до продуктивної взаємодії.

Така професійна установка сприяє зміні характеру взаємодії вчителя та учнів. Ця якість вчителя зустрічається на практиці, проте його розвиток до рівня професійної установки підвищило б значно ефективність навчально-виховного процесу.

Для виявлення типів професійних установок на сприйняття учнів було проведено дослідження, у якому брало участь 52 студенти історико-юридичного та фізико-математичного факультетів Ніжинського державного університету, за допомогою методики Ф.Фідлера для діагностування професійних установок майбутніх вчителів на сприйняття учнів (у модифікації І.Волкова, Н.Хрящевої, А.Шалито). Було виявлено 5 груп респондентів, кожна з яких відповідає одному з 5 професійних установок: майбутні педагоги з активно-позитивною установкою (6 чол.); майбутні вчителі з нейтральною чи байдужою установкою (10 чол.); студенти з ситуативною установкою (11 чол.); студенти з прихованою негативною установкою (17 чол.); майбутні педагоги з професійною установкою (8 чол.).

Отримані дані дають можливість зробити висновок про те, що переважна більшість студентів (73%) мають негативну байдужу, ситуативну та приховану негативну установку на сприйняття учнів.

Майбутні вчителі з активно-позитивною установкою мають такі характеристики емпатійного способу взаємодії: вони дають емоційний відгук на переживання учнів, уміють передбачати наслідки поведінки учнів, передбачувати події, спираючись на почуття. Вони здатні оцінювати стани, почуття, наміри, людей за невербальними проявами, мають високу чутливість до характеру й відтінків людських стосунків, здатні знаходити відповідний тон спілкування з різними учнями, уміють аналізувати складні ситуації взаємодії.

Майбутні вчителі з функціональною установкою мають такі характеристики емпатійного способу впливу взаємодії: вони дають недостатній емоційний відгук на переживання партнера у спілкуванні, не завжди правильно оцінюють стани, почуття, наміри людей за

невербальними ознаками. Недостатня чутливість до невербальної експресії знижує здатність розуміти учнів, що позначається на зниженій чутливості до людських стосунків. Студенти цієї групи не завжди можуть знаходити відповідний тон спілкування з учнями в різних ситуаціях взаємодії.

Педагоги з нейтрально-байдужою професійною установкою дають емоційний відгук на стан партнера, відчуваючи при цьому протилежні переживання, оскільки вони погано розуміють зв'язок між поведінкою і її наслідками. Педагоги з цим типом професійної установки недостатньо володіють мовою рухів, поглядів, жестів, тому в спілкуванні орієнтуються на зміст вербального спілкування. У взаємодії з іншими людьми вони не завжди можуть знаходити відповідний тон спілкування.

Педагоги з ситуативною професійною установкою дають емоційний відгук на стан партнера, відчуваючи при цьому хворобливо розвинене співпереживання, вони не завжди здатні передбачити події, які ґрунтуються на розуміння почуттів, намірів учнів, оскільки високий рівень емоційності не дає можливості правильно розпізнати складні ситуації взаємодії з учнями, їм недостатньо адекватно вдається оцінити навчальні ситуації, відчувають труднощі в аналізі взаємодії.

Педагоги з прихованою негативної установкою не дають емоційного відгуку на стан учня. Вони погано розуміють мову тіла, жестів, часто помиляються в розумінні слів учнів, оскільки не враховують супровідні їх реакції, помиляються в інтерпретації слів учнів, погано адаптуються до різних систем стосунків між учнями та колегами. З метою виявлення наявного рівня розвитку емпатійності майбутніх вчителів було проведено емпіричне дослідження зі студентами 3 курсу Ніжинського державного університету. Вибірка становила 52 осіб. За даними дослідження було визначено, що рівень емпатії студентів ще недостатньо високий, особливо емпатії до дітей.

Таблиця 1

Результат діагностики емпатійності майбутніх вчителів

Загальний рівень емпатії	дуже високий рівень 7 %	високий рівень 6 %	середній рівень 77 %	низький рівень 10 %
рівень розвитку емпатії з дітьми	4 %	15 %	64 %	17 %

У результаті дослідження ми дійшли висновку, що в більшості студентів (77%) середній рівень емпатії з дітьми. 13% студентів з високим та дуже високим рівнем емпатії не засвідчило наявність високих показників емпатії до дітей: лише у 19% респондентів високий та дуже високий рівень розвитку емпатії до дітей. Причинами таких показників емпатії майбутніх вчителів можуть бути умови та стиль сімейного виховання, вплив особистісних установок, особливості підготовки вчителів (орієнтації на опанування знань, отримання оцінки, а не на особистісний розвиток, формування професійно необхідних вмінь та навичок).

З метою розвитку емпатії створена спеціальна програма тренінгу для майбутніх вчителів при вивченні курсу “Основи педагогічної майстерності”. Подані окремі вправи варто використовувати при вивченні тем “Активне педагогічне слухання та розуміння партнера”, “Конфлікт у педагогічному процесі та шляхи його подолання”, “Емпатія як умова розвивального впливу в міжособистісних стосунках” “Педагогічний такт як стратегія поведінки у спілкуванні”.

Рольова гра “Телефон довіри”

Мета: сформувані емпатійні здібності в студентів, розвивати здатності до вчування у стан іншої людини, формування вміння виявляти підтримку та розуміння дитини.

У ролі консультанта телефону довіри виступає бажаючий учасник, котрий займає стілець в центрі приміщення. Інші учасники грають роль клієнтів, які звертаються з різними проблемами до спеціаліста. Проблематику може задавати ведучий або самі учасники (наприклад, клієнт-суїцидент хоче скоїти самогубство; жінка, в якій помер чоловік; клієнт в депресивному стані). Завдання консультанта – спілкуючись з особою по телефону (без візуального контакту) встановити емпатичний контакт з клієнтом, зрозуміти й проїнятися внутрішніми переживаннями клієнта, встановити основну проблему клієнта й надати психологічну підтримку. Після бесіди учасники обговорюють ситуації. Кожен може спробувати себе в ролі консультанта. Зворотній зв'язок: учасники обговорюють запитання: “Як ви себе почували в ролі клієнта (консультанта)?” “З якими труднощами ви стикалися?”

Вправа “Я в тобі впевнений”

Мета: створення довірливої психологічної атмосфери, вдосконалення емпатійних здібностей, емоційної чутливості та відкритості.

Кожен учасник підходить до особи, яка стоїть навпроти, бере її за руки і, звертаючись до неї, продовжує фразу: “Я в тобі впевнений” (наприклад, “бо ти ніколи не зрадиш...”). Ведучому (викладачу) слід звернути увагу на те, щоб ці висловлювання були насправді щирими й правдивими. Після завершення звернень усі сідають на свої місця для обговорення вправи. Зворотній зв'язок: активне обговорення в групі ефективності даної вправи. Кожен учасник дає відповіді на питання: “Що я відчував при виконанні завдання?” Ведучому слід звернути увагу членів групи на важливість встановлення довірливих стосунків між вчителем та учнем, що можливо завдяки емпатії (проникливості, чутливості).

Отже, дослідження проблеми готовності майбутніх вчителів до використання емпатії як умови розвивального впливу в міжособистісних стосунках дало змогу встановити, що у більшій половині студентів недостатньо сформований рівень емпатії з дітьми, переважна більшість студентів (73%) мають негативну байдужу, приховану негативну та ситуативну установку на сприйняття учнів, що свідчить про недостатню готовість більшості майбутніх вчителів до подальшої педагогічної діяльності. Це дає підстави наголошувати на необхідності створення тренінгових занять з метою розвитку вмінь розуміти, відображати та переживати емоційні стани учнів у різних ситуаціях, посилення емоційної чутливості, здатності до співчуття, розвитку навичок емпатійного слухання.

Стаття не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, а розкриває можливості для подальших досліджень, зокрема проведення експерименту в контрольних та експериментальних групах, проведенню порівняльного аналізу розвитку емпатії у студентів різних факультетів, простеження динаміки явища емпатії на різних курсах впродовж тривалого періоду навчання студентів, порівняльного аналізу кількісних даних розвитку емпатії студентів до педагогічної практики та після перших кроків на шляху до професійного становлення.

Література

1. Астаханов Р. Психологическое воздействие и профессиональная установка педагога на эмпатийный способ взаимодействия // Психологическая наука и образование. – 2007. - №1. – С. 93-102.
2. Барна М.В. Програма соціально-психологічного тренінгу з розвитку емпатійності майбутніх практичних психологів // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №12. – С.50-56.

3. Василюшина Т.В. Емпатійні здібності вчителів. Психологічний аспект // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №5. – С.16-21.
4. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2006. – 256 с.
5. Лопсін Ч.И. Социально-психологические аспекты эмпатии личности // Журнал прикладной психологии. – 2003. – №4-5. – С. 100-103.
6. Мінько Т. Емпатія як умова розвивального впливу у міжособистісних стосунках // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №2. – С.32-40.
7. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.

Г.Л.Кривошеєва

ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК СКЛАДОВОЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

В статье раскрываются и обосновываются потенциальные возможности курса “Психология и педагогика” в формировании гуманистической направленности будущих педагогов. Рассматриваются наиболее эффективные формы, методы и средства обучения и воспитания, ориентированные на подготовку современного педагога-гуманиста.

Capabilities of the course “Pedagogy and Psychology” in the development of humanistic orientation of teachers to be are developed and substantiated in the article. The most effective methods, forms of organization and means of teaching and upbringing aimed at training of modern humanist teachers are considered.

У сучасних умовах в нашій державі утверджуються принципи демократизації, свободи, гуманізму у всіх сферах суспільного життя, особливо в освіті. Це є свідченням того, що на зламі століть парадигмою цивілізаційних змін стає людський вимір. Життя вимагає переосмислення основних принципів організації навчання, вдосконалення методів і прийомів, які сприяли б перетворенню навчання в засіб всебічного гармонійного розвитку особистості, формуванню високоморальних якостей поряд з професійними. Центральним завданням освіти є створення умов для розкриття

здібностей особистості, задоволення її потреб в інтелектуальному, моральному і фізичному розвитку.

У різні історичні епохи зусиллями прогресивних педагогів ідеї гуманізму склали основу побудови педагогічних систем, відстоювались як принципи розвитку особистісно орієнтованої, гуманної педагогіки (Ж.-Ж. Руссо, І.Песталоцці, Дж.Локк, Г.Сковорода, Л.Толстой, К.Роджерс, А.Маслоу, П.Блонський, Я.Корчак, К.Ушинський, В.Сухомлинський та ін.).

Проблемі гуманізації освіти, визначенню провідної ролі педагога у її вирішенні присвячені роботи О.Паланірева, О.Яременко, Ю.Шайгородського, І.Беха, Г.Балла, В.Бутенка, Б.Семиченко, А.Сущенко, С.Литвиненко та ін. У них підкреслюється, що формування гуманістичної спрямованості повинно стати складовою частиною підвищення рівня професіоналізму, що може бути досягнуто шляхом постійної стимуляції особистісного розвитку, оскільки гуманістична спрямованість є одним із головних компонентів особистості.

Мета дослідження полягає у визначенні потенційних можливостей курсу "Психологія і педагогіка" у формуванні гуманістичної спрямованості майбутніх педагогів. Як свідчить аналіз літератури, проблемі гуманізму, гуманізації освіти приділяється багато уваги, створена система ідей і поглядів на людину як на найвищу цінність.

У той же час, неможливо розглядати цю проблему без урахування тих негативних тенденцій, що притаманні сучасному суспільству. Серед них найважливішими є зниження ролі сім'ї як інституту соціалізації дитини; зростання підліткової і юнацької злочинності; розповсюдження серед молоді таких явищ як наркоманія, алкоголізм, ранні статеві стосунки, проституція; зниження авторитету батьків і педагогів, нівелювання загальнолюдських цінностей; поява бродяжництва і зростання бездоглядності за дітьми. Науковці вважають, що у наш час у молоді спостерігається дисбаланс між біологічним, фізичним розвитком і психічним, духовним, соціальним. Випереджальний розвиток біологічного свідчить про деяку інфантилізацію молоді, її соціальну незрілість.

У зв'язку з цим підвищується роль всіх закладів освіти, зокрема вищих навчальних закладів, і значення курсу "Психологія і педагогіка" у формуванні майбутнього гуманного всебічно-розвинутого педагога. Основним напрямком у сучасній теорії і практиці навчання і виховання є гуманістична педагогіка. В центрі

уваги гуманістичної педагогіки – “унікальна цілісна особистість, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей (самоактуалізації), відкрита для сприйняття нового досвіду, здатна на свідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях. Саме досягнення особистістю такої якості проголошується гуманістичною педагогікою головною метою виховання...” [2, с.77].

Формування гуманістичної спрямованості особистості передбачає вироблення почуття відповідальності за свої дії, терпимості, толерантності, тактовності, почуття міри і в цілому гуманності, де гуманність – це “сукупність моральних знань, переконань, почуттів та відповідальної поведінки, що виражають повагу до людської гідності, визначають її цінність; добре, турботливе, чуйне, справедливе ставлення до людини; протидія будь-яким проявам зла, жорстокості, байдужості, антигуманних вчинків; людяне ставлення до оточуючих реалізується у доброзичливих стосунках у процесі будь-якої діяльності” [4, с.99].

Гуманістичній парадигмі освіти повністю відповідає мета навчального курсу “Психологія і педагогіка”:

- пізнання закономірностей психічної діяльності особистості;
- формування потреби в особистісному розвитку;
- навчання визначенню психологічних особливостей інших людей, побудові позитивних стосунків з оточенням, досягненню індивідуальних цілей у процесі навчання.

У руслі сучасної парадигми освіти, характерною особливістю якої є поворот до людини, до формування її як активної, самодостатньої особистості, як цілісної системи, що саморозвивається та самовдосконалюється, складаються і стосунки суб’єктів навчальної діяльності – викладача і студента. Це обумовлюється тим, що викладачі розглядаються нами як організуючий та направляючий чинник педагогічного впливу, і в той же час студенти є активними учасниками співробітництва, співтворчості. У світлі сучасних педагогічних тенденцій відношення “викладач-студент” уявляються нам суб’єкт-суб’єктивними, що забезпечує можливість їхньої діалогічної взаємодії.

Використання принципу діалогу є перспективним напрямом діяльності викладача у формуванні гуманістичної спрямованості майбутніх педагогів. У науковій літературі аналізується роль діалогу як невід’ємної риси, атрибуту сучасного гуманізму у міжособистісних стосунках. Г.Балл виділяє такі діалогічні універсалиї:

- принципи поваги до партнера;

- принципи прийняття партнерства таким, яким він є, і водночас, орієнтації на його найвищі досягнення (реальні і потенційні), на перспективу, що відкривається перед ними;
- принцип поваги до себе;
- принцип конкордантності (згоди учасників діалогу щодо базових знань, норм, цінностей і цілей, якими вони керуються);
- принцип толерантності, який конкретизується як презумпції прийнятності [1, с.11].

На думку вченого, діалог у такому розумінні буде протистояти, з одного боку, авторитарному підходу, який веде, як правило, до проголошення однозначності істини і жорстокої ієрархії соціальних ролей, а з іншого – сприятиме плюралізму думок і формальній рівності індивідів.

Згідно з метою курсу розробляється його зміст, добираються найбільш ефективні форми, методи і засоби навчання і виховання, спрямовані на реалізацію мети. Треба наголосити на тому, що під час викладання курсу “Психологія і педагогіка” активно враховуються шляхи гуманізації освіти: “формування відносин співробітництва між усіма учасниками педагогічного впливу, виховання в учасників педагогічного процесу морально-емоційної культури взаємовідносин; формування в студентів емоційно-ціннісного досвіду розуміння людини; створення матеріально-технічних умов для нормального функціонування педагогічного процесу, що виховує гуманну особистість: щирю, людяну, доброзичливу, милосердну, із розвинутим почуттям власної гідності й поваги до гідності іншої людини” [2, с.76].

Провідною ідеєю курсу є возвеличення особистості, усвідомлення її цінності, врахування й прийняття її особистісних цілей, запитів, інтересів і потреб. Вона пронизує усі змістовні модулі і знаходить відбиток через специфіку тієї чи іншої теми.

Освоєння програмного матеріалу курсу “Психологія і педагогіка” дає можливість студенту зміцнитися і розвинутися, реалізувати свої можливості, удосконалитися і самоутверджуватися на основі сформованих знань, умінь і навичок. Даний курс є особистісно орієнтованим в тому розумінні, що спонукає особистість студента до професійного зростання, гармонізації міжособистісних стосунків, якнайповнішого розкриття та індивідуального способу виявлення своїх потенційних можливостей, а також гуманістично спрямованим завдяки своїй глибокій філософсько-педагогічній і психологічній обґрунтованості. Нині педагогічна наука шукає особистісно орієнтовані моделі організації навчально-виховного

процесу у вищій школі, здатні утвердити якісно нові стосунки між суб'єктами навчання.

Формування в студентів, майбутніх педагогів, позитивного ставлення до навколишнього світу, до самих себе, ціннісних орієнтирів, гуманістичного світогляду відбувається саме у вищих навчальних закладах. Цьому сприяють такі традиційні форми навчання, як лекції, семінари, практичні заняття, а також підготовка студентами самостійних доповідей, повідомлень, рефератів. Для того, щоб студенти не ставилися формально до оволодіння психолого-педагогічними знаннями, щоб пов'язували цей процес з власною самоосвітою, внутрішнім зростанням, самовдосконаленням, до навчального процесу вводяться такі форми, як тренінги, ділові ігри, проблемні семінари, психолого-педагогічні дослідження, де в ході колективних дискусій студенти одержують і аналізують наукову інформацію.

У формуванні гуманістичної спрямованості велику роль відіграють емоційні переживання студентів. Відомо, що ефективність виховних впливів є незначною, якщо вони не викликають у вихованців відповідних емоцій. На відміну від знань "моральні цінності засвоюються шляхом емоційних переживань, а не за допомогою логічного розуміння й запам'ятовування" [3, с.15]. Саме у результаті емоційного переживання об'єктивно існуючі моральні цінності стають особистісно значущими. Для формування гуманістичної спрямованості студентів, для виклику у них емоційного відгуку на роботу, що проводиться, застосовувались педагогічні і психологічні проблемні завдання і ситуації. Вони торкалися питань майбутньої професії, навчальної діяльності, особистого життя вихованців. Студенти з великим зацікавленням аналізували ці ситуації і завдання, шукали грамотний і гуманний вихід із утворюваного становища, відстоювали свою позицію у диспутах з товаришами.

Таким чином, навчальний курс "Психологія і педагогіка" має великі можливості у формуванні гуманістичної спрямованості майбутніх педагогів завдяки різнобічному розкриттю кожної теми, урахуванню спеціалізації навчання, застосуванню інтерактивних методів і форм роботи. Адже нові умови соціального розвитку суспільства вимагають від педагога пошуку нових і творчого використання традиційних форм і методів формування гуманістичної спрямованості молоді.

Література

1. Балл Г. Сучасний гуманізм і освіта: Соціально-філософські та психологічні аспекти. – Рівне: “Ліста-М”, 2003. – 128 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Сметанський М. Суть виховання як складової педагогічного процесу // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 14-17.
4. Столяренко О. Про виховання у дітей ціннісного ставлення до людини // Педагогіка толерантності. – 2000. – № 1. – С. 95-100.

О.Л.Марачковская

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ВНЕАУДИТОРНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

У даній статті розкривається зміст і сучасні підходи до організації позааудиторної роботи, спрямовані на пошукову активність студентів і реалізацію творчого потенціалу.

In given article the maintenance and modern approaches to the organization of the out-of-class work, directed on search activity of students and realization of creative potential reveals

Реформирование вузовского процесса предполагает превращение каждого студента из средства в цель, из объекта в субъект учебной и воспитательной работы; демократизацию и гуманизацию отношений в системе “преподаватель-студент”; конкретизацию программы и содержание обучения, целью которого должна стать – всесторонне развитая личность, индивидуальность будущего педагога-профессионала.

Педагог должен быть неординарной личностью. Сделать самого себя, познать собственный внутренний мир и добиться совершенства педагогических способностей – важное звено в профессиональной подготовке будущих специалистов. Необходимо еще в вузе создать такие условия, которые помогли бы каждому студенту обрести путь самосовершенствования профессионального облика, индивидуального, интеллектуального, нравственного, духовно-эмоционального развития.

В настоящее время, большинство молодых специалистов испытывают трудности в выполнении профессиональных функций. Причины такого положения следует искать в том, что в вузах студенты получают лишь теоретическую осведомленность о различных формах работы. В практике вузовского обучения все еще недооценивается

моделирование таких ситуаций, в которых студенты выступали бы организаторами и активными участниками в различных формах профессиональной направленности.

Умение грамотно решать учебно-воспитательные задачи, формировать личность не возникает стихийно, самопроизвольно в процессе усвоения студентами учебных дисциплин, включенных в вузовские планы и программы. Формирование основ профессионального мастерства, характерных черт личности, составляющих основу профессиональной готовности, творческого почерка будущего педагога, руководителя невозможно без целенаправленной, организованной и систематической работы со стороны всего педагогического коллектива вуза.

Однако практика показывает, что основное количество учебных часов в вузе отводится психолого-педагогическим дисциплинам, что не обеспечивает готовности выпускников к профессиональной деятельности в системе образования.

В психолого-педагогической литературе существуют различные, подчас противоречивые, взгляды на данную проблему. Одни считают, что содержание подготовки будущих педагогов, прежде всего, должно основываться на психолого-педагогических знаниях (Ю.В.Васильев, Ю.А.Конаржевский, Р.Х.Шакуров и др.), другие предполагают, что должен преобладать в равной степени воспитательный аспект при подготовке специалиста (В.И.Попова, Е.В.Мещерякова и др.).

В исследованиях Л.В.Кондрашовой отмечается необходимость оптимального построения содержания учебного процесса по подготовке и включению в него как психолого-педагогической, так и внеаудиторной воспитательной работы на основе оценки ее значимости для будущей профессиональной деятельности.

Немаловажная роль в профессиональном становлении будущих педагогов принадлежит внеаудиторной работе, которая в союзе с теоретическими занятиями и различными видами педагогической практики ставит студента в условия, наиболее близкие к самостоятельной педагогической работе. Эта работа проводится в виде различных мероприятий в группе, на факультете, в вузе на основе студенческого самоуправления, активности и самостоятельности студентов при руководящей роли студенческого актива и педагогической помощи преподавателей. Внеаудиторная работа стимулирует формирование личности будущего педагога при условии профессионализации всех воспитательных воздействий на студентов.

Проигрывание со студентами различных педагогических ролей в процессе внеаудиторных мероприятий, вооружает их умением рационально распределять время, планировать свою работу, видеть сильные и слабые стороны ее, искать пути преодоления последних, формирует психологическую установку на педагогическую работу в последующей профессиональной деятельности.

В исследовательском плане, внеаудиторная работа рассматривается как совокупность различных форм и методов воспитательного воздействия на студентов в целях становления их профессионально-педагогического мировоззрения, профессионально важных свойств и черт характера, педагогических умений и навыков, потребности и способности к творческому труду.

Поиск путей совершенствования результативности обуславливают реализацию современных подходов к организации внеаудиторной работы студентов.

Технологический подход, используемый во внеаудиторной работе, позволяет каждому студенту получить возможность самостоятельно формулировать и ставить цели, принимать решения, активно действовать, отвечать за свои действия и полученные результаты. В "проблемном" поле образования студенты учатся умению проектировать перспективу собственного профессионального роста.

Сложившаяся схема учебного процесса в вузе, когда студент выступает в роли слушателя, простого исполнителя, не принимая активного участия в познавательной деятельности, формирует стандарт, стереотипное поведение будущих педагогов в условиях их самостоятельной педагогической работы. Формирование активной творческой личности невозможно без личностно-деятельностного и содержательно-процессуального подходов к организации внеаудиторной работы. Личностно-деятельностный подход во внеаудиторной работе обеспечивает условия для самореализации, самовоспитания и самоутверждения личности будущего педагога, а процессу воспитания придает личностно-ориентированный, деятельностный характер.

Единство педагогического воздействия и активной познавательной деятельности составляет основу содержательно-процессуального подхода.

Этот подход позволяет структурировать внеаудиторную работу таким образом, чтобы включить студентов в активный процесс познания и воздействовать на мотивационную, познавательную,

эмоционально-волевую сферы их личности, обеспечивая тем самым их профессиональный рост. Положение деятеля, активного участника педагогического процесса позволяет успешно готовить студентов к самостоятельной профессиональной деятельности с опорой на личную инициативу и собственные силы, обеспечивает ему свободу профессиональных действий и поступков.

Содержательно-процессуальный подход меняет сложившуюся ситуацию, когда студентов ориентируют на усвоение определенного объема знаний, не соотнося их с будущей профессиональной деятельностью. Находясь в положении слушателя, студент закрепляет в основном исполнительские умения и навыки, а его практические умения ограничиваются лишь передачей учебной информации. Сложившийся трафарет поведения они переносят на самостоятельную практическую деятельность. Причем качества, необходимые для организации практической работы, творческого сотрудничества и сотворчества остаются недостаточно развитыми, у большинства окончивших высшую педагогическую школу.

Преобладание монологического обучения в вузовской практике приводит к тому, что выпускники не всегда готовы действовать в практических ситуациях. Неумение подключиться к активным действиям, чуть ли не типично для будущих педагогов.

Необходимо еще в вузе научить студентов действовать в нестандартных ситуациях, видеть противоречивость педагогических фактов, спорить, доказывать, отстаивать собственную точку зрения, формулировать проблемы, искать нестандартные их решения. На занятиях должны быть созданы условия, которые стимулировали бы потребность студентов в дискуссии, споре, диалоге, активное включение в действие. Большие возможности к активной деятельности содержит диалогический подход к организации внеаудиторной работы студентов.

Диалогический подход предполагает включение в воспитательную работу вопросов, гипотез, моделей, создание образа-вопроса, образа-варианта, противоречий, парадоксов, трудностей. Этот подход реализуется посредством вопросов и рассуждений в форме диалога, помогает студентам найти собственное решение выхода из проблемной ситуации.

Проблема преодоления педагогического формализма, стереотипности мышления и развития творческого начала связана с раскрытием творческих возможностей личности. Л.Б.Ермолаева-Томина, В.Н.Козленко, Н.Ю.Пасталюк и др. рассматривали

творческую личность через творческую активность. Они полагали, что активность личности определяется креативностью, которая связана не только с мыслительными, но и интеллектуальными процессами.

Теоретические изыскания различных авторов служат основанием для утверждения о том, что креативный подход к организации внеаудиторной работы выступает важным составляющим в профессиональной подготовке. Без определенной степени ее сформированности невозможно профессиональное творчество педагога и нестандартное решение им педагогических проблем.

Организация внеаудиторной работы невозможна без ориентации на личность студента, самовыражение которой происходит в проигрывании различных ролей и имитации профессиональных ситуаций.

Поэтому во внеаудиторной работе целесообразно моделировать имитационно-игровые ситуации, которые активизируют не только информационную, но и процессуальную его стороны, объединяют в себе непосредственное участие студентов в деятельности, профессиональной направленности. Ориентация вузовского обучения на личность студента и профессиографическую модель его будущей специальности обуславливают необходимость имитационно-игрового подхода к организации внеаудиторной работы вуза.

Таким образом, специфика внеаудиторной работы состоит в том, что она призвана соединить разностороннюю воспитательную деятельность с профессиональным становлением будущих специалистов, помочь им постичь романтику педагогического труда, научить их решать сложные педагогические задачи, формировать у них необходимые для педагога свойства и качества личности.

Сочетание во внеаудиторной работе различных современных подходов: технологического, личностно-деятельностного, содержательно-процессуального, диалогического, креативного, имитационно-игрового, пробуждает поисковую активность будущих педагогов, и как следствие, формирует способность к мобильности и гибкости в профессиональном поведении.

Литература

1. Кондрашова Л.В. Внеаудиторная работа по педагогике в педагогическом институте. – Киев; Одесса: Выща шк. Головное изд-во, 1988. – 160 с.
2. Процесс обучения в высшей школе: учебное пособие / Л.В. Кондрашова. – Кривой Рог: КГПУ, 2007. – 318 с.